

Когнітивне підґрунтя регулятивної функції прислів'їв

В.І.Карасик, визначаючи регулятивні концепти як такі, що у своєму системному вираженні пояснюють культурні доміанти поведінки представників лінгвокультури [4, с. 31], не розкриває механізму регуляції. Спробі вирішення проблеми регулятивного впливу мови на соціальну (включно з мовленнєвою) поведінку індивіда присвячена теорія лінгвальної регуляції гендерної поведінки суб'єкта дискурсу лінгвокультури А.П.Мартинюк [6; 7]. Згідно з цією теорією, у підґрунті регулятивної функції мовного знаку лежить когнітивна операція оцінювання суб'єктом дискурсу референта, який функціонує у дискурсі мовного знаку на підставі знання про відповідність того чи іншого з його / її стереотипних параметрів соціокультурному гендерному еталону. Хоча ця теорія виведена на підґрунті вивчення мовних знаків (граматичних і лексичних / фразеологічних), вважаємо, що вона є цілком релевантною і для таких дискурсивних знаків, як прислів'я. Обґрунтування регулятивного потенціалу британських прислів'їв як засобів вербалізації концептів ЧОЛОВІК і ЖІНКА у нашому дослідженні спирається на цю теорію.

Прислів'я як засоби вербалізації концептів ЧОЛОВІК і ЖІНКА тематизують предметно-референтну ситуацію, що з необхідністю залучає актантів чоловічої та жіночої статі та приписувані їм ролі, якості та поведінкові характеристики. Дидактична природа прислів'їв дозволяє визначити цю ситуацію як нормативну.

Нормативна ситуація передбачає наявність певних *типів учасників, об'єкта оцінки, його нормативного прототипу, нормативного модусу та нормативної мотивації* [5, с. 30].

Об'єктами оцінки у ситуаціях, вербалізованих гендерно маркованими прислів'ями, є актанти чоловічої та жіночої статі, їхні якості, ролі, поведінкові характеристики тощо. Наявність цих актантів у ситуації може бути експліцитною, тобто вираженою за допомогою дескриптивно чи прагматично орієнтованих гендерно маркованих (таких, що фіксують стать референта) номінацій чи їх субститутів-займенників, порівн.: *A good man can do no more harm than a sheep / He that kills himself with working must be buried under the gallow. A house and a woman suit excellently / She is not a good housewife that will not wind up her bottom*; або імпліцитною, тобто інференційно виведеною на підґрунті експлікатур й імплікатур прислів'їв й екстралінгвального знання типових ситуацій міжгендерних стосунків, порівн.: *Better bad than without*, де у прислів'ї, адресованому жінці, імплікується присутність актанта чоловіка, за якого жінці радять вийти заміж, навіть якщо він не повністю задовольняє її уявленням про "доброго чоловіка", оскільки, в іншому разі, жінка не задовольнятиме вимог

фемінінного еталона, що приписує їй прототипову роль дружини / матері / хазяйки дому.

Прислів'я, що містять *man / he*, розглядаємо як такі, що тематизують саме чоловіка, а не гендерно невизначеного актанта, оскільки сфера їхньої референції не охоплює індивідів жіночої статі та відсилає до чоловіка як *прототипової особи*. Експлікація наявності у ситуації жінки вимагає використання мовних одиниць жіночої референції. У досліджуваних прислів'ях наявність у ситуації жінки, як правило, експлікується за допомогою *woman / жінка*, іншої номінації жіночої референції або *she*, що вживається паралельно з *he*, порівн.: *It is not what is he (she), but what has he (she)*.

В основі регулятивної функції гендерних концептів британських прислів'їв лежить когнітивна операція оцінювання актанта-чоловіка й актанта-жінки стосовно *прототипу гендерної нормативної оцінки*. **Прототипом гендерної нормативної оцінки** є ті атрибути / поведінкові характеристики чоловіка та жінки, що вважаються еталонними в межах певної системи аксіологічних орієнтирів. У переважній більшості випадків, британські прислів'я відбивають традиційну патріархальну систему цінностей, що, як свідчать результати досліджень у царині соціальної психології та соціології, все ще залишається актуальною для сучасного британського суспільства, тобто прототипом гендерної нормативної оцінки є традиційні маскулінний і фемінінний еталони.

Слід вважати, що пресупозиції, на підґрунті яких здійснюється оцінювання актанта-чоловіка, містять такі еталонні характеристики “справжнього чоловіка”, як прагнення до лідерства, успіху, влади; активність, незалежність, логічність, раціональність, об'єктивність; розвинутий інтелект, стриманість в емоційному плані; фізична сила; досвід сексуального життя; роль годувальника родини. Оцінювання актанта-жінки здійснюється стосовно еталона “справжньої жінки”, що охоплює такі характеристики, як боязливість, сором'язливість, поступливість, послужливість, пасивність, залежність, потреба у захисті, легковажність, непослідовність, тонка інтуїція, емоційність, слабкість, доброчесність; роль охоронниці домашнього вогнища [8, с. 342]. Такі якості жінки, як боязливість, пасивність, слабкість, які, стосовно загальнолюдського еталона, оцінюються як негативні, складають підґрунтя для виконання жінкою її прототипної ролі, – берегині домашнього вогнища, і тому, стосовно фемінінного еталона маскулінного британського суспільства, оцінюються як бажані та позитивні. Такі якості, як легковажність і непослідовність, не є позитивними, але в межах традиційного фемінінного стереотипу вони трактовані як втілення “природи жінки” і, оскільки ці якості не заважають виконанню жінкою її прототипної ролі, вони вважаються цілком прийнятними і оцінюються швидше індиферентно, ніж негативно.

Атрибути та моделі поведінки актанта-чоловіка й актанта-жінки, вербалізовані гендерно маркованими прислів'ями, кваліфікуються на підставі **нормативної мотивації**, що виходить з його / її відповідності / невідповідності загальнолюдським універсальним і культурно специфічним

нормам у межах певного **нормативного поля**: морально-етичного та / чи утилітарного, а також відповідності / невідповідності культурно специфічним маскулінному / фемінінному еталонам, на підставі чого ці атрибути / дії отримують позитивну / негативну / “нульову” оцінку. Відповідність нормам / еталонам оцінюється позитивно, відхилення – негативно. Відповідність нормам / еталонам може також підпадати під “нульову оцінку”, що виражає індиферентне ставлення до актанта [1; 2; 3].

Результатом такого оцінювання є прескриптивно-нормативна інференція інтерпретатора про те, які якості, ролі та моделі поведінки є бажаними / небажаними в англomовному етнокультурному соціумі, в термінах *необхідно* / *заборонено* / *дозволено* / *індиферентно*, що відбивають різновиди **нормативного знаку**, відповідно до інтенсивності позитивної чи негативної якості на **нормативній шкалі**. Інтенсивність негативної оцінки знаходиться у прямій залежності також від того, наскільки соціально значущими є оцінювані поведінкові характеристики, що віддзеркалюється у виборі засобів її вербалізації.

Наприклад, прислів'я *Women may blush to hear what they are not ashamed to do* та *Women are the snares of Satan* негативно характеризують жінку за порочність; *Woman's sword in her tongue, and she does not let it rush* та *Many women, many words; many geese, many turds* – гострий язик / балакучість; *Forbid a thing and that woman will do* та *Swine, women and bees cannot be turned* – впертість / непоступливість відносно відповідного нормативного прототипу (доброчинності / пасивності, – адже вербальна дія також є проявом небажаної активності, – а також боязливості / сором'язливості / послужливості / поступливості тощо).

Інтенсивність негативної оцінки в цих прислів'ях неоднакова: якщо *Women may blush to hear what they are not ashamed to do* / *Woman's sword in her tongue, and she does not let it rush* / *Forbid a thing and that woman will do* просто констатують відсутність у жінки таких якостей, як доброчинність / послужливість / поступливість тощо, то *Women are the snares of Satan* / *Many women, many words; many geese, many turds* / *Swine, women and bees cannot be turned* ще й метафорично уподібнюють жінку, відповідно, пастці диявола / гусці, що лишає за собою екскременти (*turds*) / впертій свині та настирній бджолі, що значно посилює інтенсивність негативної оцінки на нормативній шкалі. Якщо, у першому випадку, інференція визначається нормативним знаком *небажано* (*Жінці не бажано поводитися таким чином*), то у другому – *суворо заборонено* (*Жінці не можна / не слід поводитися таким чином*). Прислів'я *A woman's mind and winter wind change often* / *Every rain and woman's tears are soon over* констатують непослідовність / легковажність та надмірну емоційність жінки, уподібнюючи її мінливому вітру та дощу. Оскільки такі поведінкові характеристики жінки, як непослідовність та надмірна емоційність, не заважають виконанню її основної прототипної ролі берегині домашнього вогнища, на відміну від порочності / впертості / непоступливості / вербальної агресії тощо, вони є менш соціально значущими і не підлягають такій суворій регламентації. Оцінка, у цьому

випадку, є, швидше, індиферентною, ніж негативною. Про це свідчить і вибір метафори: у британській культурі *втілення усіх пороків диявол / шумлива вульгарна гуска / вперта свиня* у поєднанні з *настирливою бджолою* репрезентують відверто негативні образи, тоді як *вітер і дощ* не викликають явно негативних асоціацій. Відповідно, інференція тут, швидше, визначається нормативним знаком індиферентно (*Така поведінка є природною для жінки*).

Хоча переважна більшість прислів'їв спирається на традиційні гендерні прототипи нормативної оцінки, прислів'я типу *It is better to marry a shrew than a sheep* демонструють, що інференції можуть вибудовуватися, стосовно інших нормативних прототипів, що спираються на прямо протилежні ціннісні орієнтири.

Таким чином, когнітивним підґрунтям регулятивної функції британських прислів'їв як засобів вербалізації концептів ЧОЛОВІК і ЖІНКА є когнітивна операція *оцінювання* гендерно маркованих актантів нормативної ситуації, тематизованої прислів'ями, стосовно загальнолюдських і лінгвокультурних норм й еталонів, результатом якої є інференція інтерпретатора, стосовно бажаних / небажаних гендерно специфічних моделей поведінки.

Література

1. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. – М.: Наука, 1988. – 341 с.
2. Бессонова О.Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивно-гендерні аспекти. – Донецьк: ДонНУ, 2002. – 362с.
3. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки. – М.: Наука, 1985. – 228 с.
4. Иная ментальность / В.И.Карасик, О.Г.Прохвачева, Я.В.Зубкова, Э.В.Грабарова. – М.: Гнозис, 2005. – 352 с.
5. Карасик В.И. Языковой круг: Личность, концепты, дискурс. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
6. Мартинюк А.П. Конструювання гендеру в англomовному дискурсі. – Харків: Константа, 2004. – 292 с.
7. Мартинюк А.П. Регулятивна функція гендерно маркованих одиниць мови (на матеріалі сучасного англomовного публіцистичного дискурсу): Дис. ... д-ра. філол. наук: 10.02.04. – Харків, 2006. – 422 с.
8. Смелзер Н. Социология: Пер. с англ. – М.: Феникс, 1994. – 688с.